

AZ ÉLŐHELYEK REHABILITÁCIÓJA ÉS A ZÖLDÜTTERVEZÉS KAPCSOLATA A HANSÁGBAN

FILEPNÉ KOVÁCS Krisztina, EGYED Adrienn

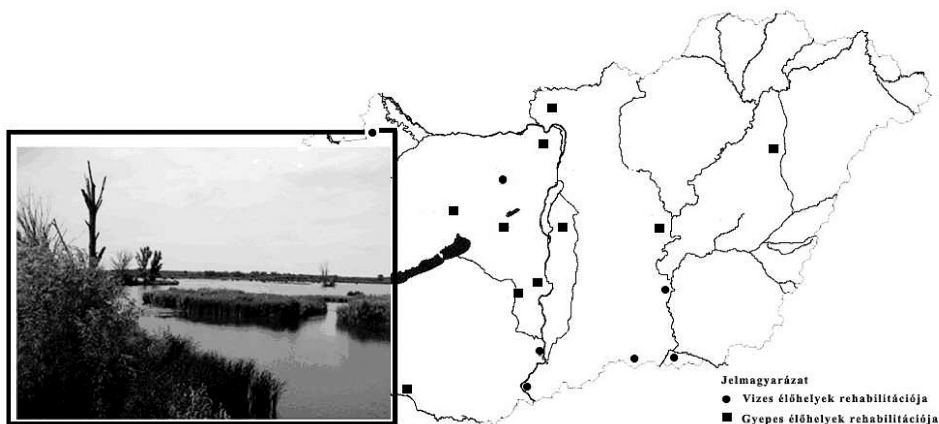
Budapesti Corvinus Egyetem, Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék
1118 Budapest, Villányi út 29-43., e-mail: krisztina.kovacs@uni-corvinus.hu

Kulcsszavak: élőhely-rehabilitáció, zöldút, Hanság

Összefoglalás: Az Nyírkai-Hany már megvalósult, és az Oslí-Hany tervezett élőhely rehabilitációs programjainak célja, hogy egykori vizes élőhelyek újraélesztésével növeljék a Hanság ökológiai értékét. Javaslatokat teszünk az újjáélesztett mocsárvilágot is bemutató zöldút kialakítására, melynek vonzástényezői azonban nem alapulhatnak teljes mértékben a természeti értékeken, szükség van a térség kulturális értékeinek bevonására, az elindult kezdeményezések felkarolására (fesztiválok, lovas és egyéb aktív turizmus stb.), a még élő hagyományok felélesztésére, turisztikai vonzástényezővé fejlesztésére. A táji értékek hangsúlyozása, védelme és jobb megismertetése, az elveszett vagy csak nyomokban megmaradt vizes élőhelyek fejlesztése, rehabilitációja, a Hanság tájtörténetének bemutatása, megismertetése egyedülálló vonzerővel ruházhatja fel a még „szunnyadó térséget”.

Bevezetés

Magyarországon az élőhely rehabilitációs programok alapvetően két kategóriába sorolhatók: a vizes vagy a gyepes élőhelyek rehabilitációjának csoportjába. (1. ábra) A programok finanszírozásának két fő forrása van: az Európai Unió LIFE és LIFE+ programjai, és a Nemzeti Fejlesztési Terv Regionális Operatív Programjai (Regulation (EC) No 1655/2000). Az élőhely rehabilitációs programok döntően a Nemzeti Parkok munkájához köthetők. Közülük csak egy helyezkedik el működő zöldút mentén, ez a Börzsönyben található.

1. ábra Élőhely rehabilitációs programok Magyarországon, kiemelve a Hanság körzetét
Figure 1. The location of habitat rehabilitation programs in Hungary with the example of Hanság

Pontosan mi is tekinthető zöldútnak? Nagyon sokféle definíció született a fogalomra. Mi Sallay Ágnes és Bárcziné Kapovits Judit értelezéséhez fordultunk, akik összegezték a korábban született definíciókat: „a zöldutak vagy Greenway-ek tulajdonképpen „zöld” hálózatok, melyek ötvözik egy régió környezeti és kulturális értékeinek védelmét és bemutatását, ezáltal elősegítve az illető régió fenntartható gazdasági fejlődését.” A legtöbb amerikai szerző szerint a zöldút mozgalom elindítása Frederick Law Olmsted nevéhez fűződik, aki az Amerikai Egyesült Államokban a zöldút-tervezés úttörőjének tekinthető, a bostoni park hálózat megtervezésével a XIX. század második felében. Ekkortól folyamatosan készültek az USA-ban zöldutak már nemcsak tájépítészek vezetésével, hanem a Nemzeti Park Szolgálat is foglalkozott zöldhálózatok kijelölésével, amelyek természetvédelem mellett rekreációs célokat is szolgáltak. A zöldút-mozgalom különösen jelentősége a XX. század második felében vált, amikor szakértők, politikusok mellett sok lelkes egyén kezdeményezett helyi jelentőségű zöldút létrehozását (FABOS, 1995). A mozgalom népszerűvé válásához hozzájárult az amerikai társadalom növekvő egészség- és környezettudata (SALLAY, BÁRCZINÉ 2010). Julius Gy. Fabos a Massachusetts Egyetem magyar származású tájépítész professzora által írt 1995-ös cikkből kiderül, hogy Massachusetts államban a zöldút-tervezési projektek száma a 100-at is meghaladta a 90-es évek első felében. Mára Európában is népszerűvé vált a mozgalom, 1998-ban megalakult az Európai Zöldút Szövetség (www.aevv-egwa.org). Az első közép-európai zöldutat Prága és Bécs között hozták létre az 1990-es években (SALLAY, BÁRCZINÉ 2010). Hazánkban az Ökotárs Alapítványnak volt nagy szerepe a zöldutak kezdeményezésében és a program ismertté válásában.

A zöldutaknak alapvetően három típusát különítették el:

1. Ökológiai zöldutak és természetes rendszerek, amelyek elsősorban folyók, vízparti területek mentén vezetnek vándorlási útvonalat biztosítva az élővilág számára.
2. Rekreációs zöldutak, ahol az ösvények hálózata különféle rekreációs területeket köt össze, és az utak mentén gyakran magas esztétikai értékű tájkép tárul fel a zöldúton haladók számára.
3. Turisztikai célú zöldút, ahol kulturális és természeti értékek feltárása a cél (FABOS, 1995).

Zöldutak kialakításánál fontos szempont, hogy gyalogosok vagy kerékpárosok számára biztonságos közlekedést tegyenek lehetővé, ezért ösvényeken vagy legfeljebb alacsony forgalmú utakon jelölhetők ki. Cél, hogy az útvonal mentén legalább 15 kilométerenként valamilyen természeti, kulturális érték, vonzerő elérhető legyen, tehát össze kell fogni, mozgósítani kell a térség erőforrásait a helyi közösségek bevonásával: a helyi kezdeményezések, helyi termékek bemutatására kiváló lehetőséget biztosítanak a zöldutak. Alapvető fontosságú a tájkoztatás, információs táblák elhelyezése és a kirándulók alapvető igényeinek kielégítése, üzletek nyitva tartása révén (www.zoldutak.hu).

A zöldutak lehetővé teszik a turisztikai vonzerő fejlesztését és a helyi lakosok életminőségének javítását, mivel széles körű lehetőségeket kínálnak a szabadidő eltöltésére, a pihenésre, megkönnyítik a közeli természeti és építészeti értékek megközelíthetőségét, valamint elősegítik a fenti értékek védelmét. (SHAFER, LEE, TURNER 2000). Magyarországon jelenleg is működő zöldutakat — néhány kivételtől eltekintve — elsősorban a Közép-Magyarországi Régióban találhatunk: az Örökségeink Útján Zöldút a Duna-Ipoly Zöldúthoz és a még csak tervezett Buda-vidék Zöldúthoz kapcsolódva jóformán behálóz-

zák Budapest agglomerációjának északi részét. Ezek az útvonalak elsősorban a fővárosban és a környező településeken élő emberek kikapcsolódását szolgálják, egyben hozzájárulnak azoknak a falvaknak a fejlődéséhez, amelyeket érintenek (BÁRCZINÉ KAPOVITS, CSEMEZ, SALLAY 2009).

A fenti, központi elhelyezkedésű példákkal ellentétben mi egy határmenti területen javasoljuk zöldút kialakítását, ahol a természeti és kultúrtörténeti tájértékek a tervezett élőhely rehabilitációs programmal együtt keretet adnak egy ilyen útvonal kialakításának. A Csornai kistérség vezetősége jelenleg egy tematikus utat tervez a Hanságban. A zöld út fogalma és jelentősége nem terjedt még mindenütt el hazánkban. A természeti értékek helyi jelentősége, valamint a sokrétű táji értékek (természeti, épített, kulturális) bevonásának lehetősége és a térségi együttműködés fejlesztésének szükségessége miatt javasoljuk zöldút-hálózat kialakítását.

A Hanságban, különösen a Csornai-kistérségben élők még csak részben fedezték fel a természeti erőforrásokban rejlő lehetőségeket, melyek kibontakozását a Nemzeti Park korábban jellemző zárkózott, tiltó hozzáállása is gátolt. Egyre többen vannak olyan helyi lakosok és vállalkozók, akik a helyi turizmus fejlesztése érdekében már felfigyeltek a Hanság táji értékeire. A lehetőségek és a gyengeségek figyelembevételével egy zöldút kialakítására tettünk javaslatot, ami összeköti a térség különféle értékeit.

A zöldút tervezésével az alábbi célokhoz kívántunk hozzájárulni:

- a térség eredeti tájképének újjáélesztése,
- az életminőség javítása új rekreációs lehetőségek biztosításával a helyi lakosok és turisták számára,
- az idegenforgalom fellendítése,
- a helyi identitás növelése.

Anyag és módszer

A Hanság a Kisalföldön, Győr-Moson-Sopron megye centrumai között helyezkedik el, aprófalvas vidéki térség uralja. Az igazi centrumok hiánya alapvetően meghatározza a térség helyzetét. Bár a terület az ország egyik legfejlettebb részén, az osztrák határ közelében található, belső periférián helyezkedik el. (RECHNITZER, 1989 és KSH 2007).

Kutatásaink során vizsgáltuk a tájalakulás történetét, a területhasználatok változását, és a terület jelenlegi táji értékeit. A Hanság tulajdonképpeni lecsapolási munkálatai Hegedűs Antal tervei alapján az 1795–99 között kiásott Bősárkány és a Király-tó közötti Rábca szakasszal kezdődtek, majd 1813-ra elkészült a Rábca-csatorna Királytótól a Nagy-Égererdőig terjedő szakasza is. 1800 és 1813 között szabályozták a Hanságba ömlő folyók alsó szakaszát is. Az elkészült csatornák állapotának megőrzéséről azonban senki nem gondoskodott, így a 1820-as évekre nagyrészt használhatatlanná váltak. A valóban gyökeres változást hozó munkálatok a XIX. század végén kezdődtek: Meiszner Ernő 1878-ban készítette el a Rábaszabályozó Testület által módosításokkal elfogadott tervét, amelynek nyomán 1886-ban indult a Rábca kotrása, majd a Hansági-főcsatornát építették meg 1892-1895 között (IHRIG, 1973). A pomogyi hídtól Fertőbe nyúló szakaszt 1910-ben építették csak meg. A lecsapolási munkák a XX. században folytatódtak. A több mint egy évszázadon át folytatott magyarányú vízrendezéssel gyakorlatilag a Hanság jelentős úszólápjainak, mocsarainak lecsapolása is megtörtént (GYŐR-MOSON-SOPRON MEGYE KÉ-

ZIKÖNYVE). A lecsapolás előtti Hanságban botanikai és zoológiai vizsgálatok nem folytak. A ránk maradt leírások hatalmas nádasokról, kiterjedt hínarasokról, úszó lápszigetekről szólnak. A mélyebb részeket 3–4 m mélységű nyílt vízű tavak uralták, fás vegetációk csak kisebb égeres foltok formájában a láp peremén alakultak ki. A beavatkozások a XIX. századig jobbra lokális kiterjedésűek voltak, a technológia fejlődésével azonban a Hanság képe gyökeresen átalakult. A legintenzívebb lecsapolási munkák a XIX. század végén és a XX. század folyamán zajlottak (1. táblázat). Zólyomi Bálint 1931-ben közölt vizsgálatai már arról számolnak be, hogy az úszó hínárnövényzet kisebb, mélyebb területekre szorult vissza, a magasabban fekvő lápi növénytársulások a vízszin csökkenésével a korábban mély vízű részekre húzódtak be (ZÓLYOMI, 1931). A nagy nádasok fokozatosan eltűntek, a tőzeget gyors ütemben bányászták és a kiszáritott területeken megindult a mezőgazdasági művelés. Később, különösen a második világháborút követően nagy erdőtelepítések kezdődtek, kezdetben égerrel, majd elsősorban nemes nyár hibridekkel, nemesített füzekkel.

1. táblázat. A Hanság tájalakulás-történetének jellegzetes szakaszai
Table 1. Characteristic periods of landscape changes in Hanság

<i>Periódus</i>	<i>Időtartam</i>	<i>Jellegzetességek</i>
I. periódus (alkalmazkodás)	– i.sz. I. század	A neolit kortól lakott a térség, alkalmazkodás a természethez, vadászó, halászó életmód
II. periódus	i.sz. I. század – XVIII. század	A Hanság lápvegetációja jelentősen nem változik, a környező erdőségek aránya csökken az erdőirtások révén, kisebb arányú lecsapolások
III. periódus (intenzív tájváltozás)	XVIII. század – 1980-as évek eleje	Lecsapolások, teljes átalakulás, a Hanság lápvilága nyomokban marad meg
IV. periódus (védelem, helyreállítás)	1990-as évek	Természetvédelmi szemlélet erősödése, élőhely-rekonstrukciós munkák

Forrás: saját szerkesztés Zólyomi, 1931 nyomán

A Hanság víz által időszakosan elborított rétjei, vizes élőhelyei és erdői a Fertő-Hanság Nemzeti Park részeként szigorú védelem alatt állnak, mint a Dél-Hanság és a Tököz (Babarcsti-tó és a Fehértó környéke) néven ismertek. A már megvalósult élőhely rehabilitációs programoknak köszönhetően újra láthatunk nyílt vízfelületeket a Hanságban, ennek kiváló példája a Nyírkai-Hany, amelynek 400 hektáros területét 2001-ben árasztották el.

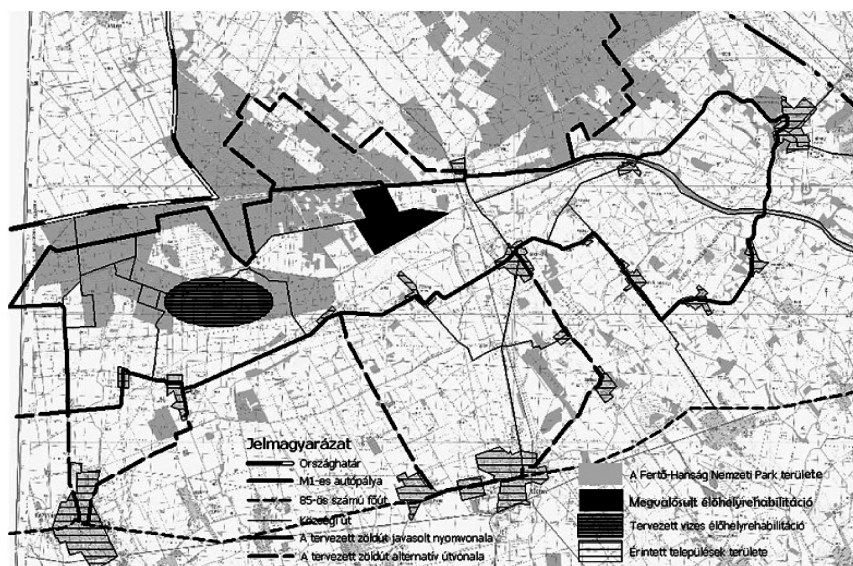
A lecsapolásoknak számos negatív hatása volt, többek között az, hogy abszurd módon a térséget az aszály és a belvíz egyaránt sújtja, aminek az oka, hogy a hosszadalmas előzmények után megvalósult beavatkozások a betorkolló vízfolyásoknak a medence peremén létesítendő, a vizeket közvetlenül a Duna felé elvezető övcsatorna létesítését elvetették, helyette a medence legalacsonyabban fekvő részén épült ki a vízelvezető rendszer (IHRIG, 1973). Mindez oda vezetett, hogy a mélyebben fekvő területek hasznosítása érdekében olyan alacsony szinten szabályozz, hogy a magasabban fekvő területeket nyár derekán gyakran aszály sújtja. A megmaradt értékes vizes élőhelyeket is fenyegeti a kiszáradás veszélye, amely ellen egyrészt a levezető csatornák eltömésével védekeznek a nemzeti park munkatársai (www.ferto-hansag.hu).

Kérdőív segítségével egy lakossági felmérést végeztünk a kistérségben, (közel 50 kitöltött kérdőív alapján) arra kerestük a választ,

- hogy a lakosság hogyan vélekedik a táji adottságok fontosságáról, szerepéről a térség fejlődése szempontjából,
- a lakosság mennyire elégedett a környező táj fenntartásával, a lakókörnyezet minőségével, a zöldterületekkel,
- illetve milyen egyéb tényezőknek, szereplőknek (önkormányzatok, civilek stb.) van jelentőségük a térség fejlődésében.

A felmérés rámutatott a tájépítészeti eszközök használatának fontosságára annak érdekében, hogy a rekreációs lehetőségek bővüljenek, és a helyiek ráébredjenek táji értékeikre. A beérkezett kérdőívek arra utalnak, hogy a helyi lakosok többsége nincs tudatában a régió természeti értékeivel. Fontos, hogy a jövőben nagyobb figyelmet fordítsanak a térség természeti és kulturális értékeire, és az illetékes Nemzeti Park Igazgatóság oktatási programok szervezése, tanösvények kialakítása és megfelelő információszolgáltatás révén a jelenleginél jobb kapcsolatot alakítson a helyi lakossággal és a látogatókkal. A hajdani kiterjedt lápvilág nem hozható vissza, fontosnak tartjuk azonban a hagyományos, karakterisztikus tájlemek kiemelését, mint a fás rétek, a legelők, a patakok, a csatornák menti vegetáció, a fűzések, a peremterületeken a mezővédő erdő- és cserjesávok, szoliter fák jelentőségét.

Figyelembe vettük a Nemzeti Park további élőhely rehabilitációs terveit, és az érintett falvak településfejlesztési elképzeléseit. A jelenlegi alacsony fogalmú utak vizsgálata alapján, amelyek kiválóan alkalmasak kerékpáros közlekedésre, valamint a térség táji értékeinek figyelembevételével tájépítészeti eszközök segítségével egy olyan zöldutat javasolunk, amely kiemeli a térség karakterisztikus tájlemeit, összekapcsolja a kulturális és a természeti vonzerőket (2. ábra).

2. ábra A tervezett zöldút lehetséges nyomvonalai
Figure 2. A possible layout of the planned greenway

Az utóbbi években egyre nagyobb a helyi lakosság érdeklődése a természeti erőforrások és a védett területek iránt. A Hanság esetében a védett területek nagy aránya miatt a térség fejlődésében a Fertő-Hanság Nemzeti Park Igazgatóságának kiemelkedő szerepe van. Bár az utóbbi évtizedekben meglehetősen zárkóztak voltak, a szervezet mostanában egyre nyitottabbá válik, egyre több környezeti nevelési program valósul meg, szoros együttműködést tartanak fenn a környék több iskolájával. A jó kapcsolatot erősítheti a Csornán megvalósításra kerülő „Tudáscentrum a Fertő-Hanság turisztikai régióban” című projekt, amelynek keretében a nemzeti park túravezető képzési programot dolgoz ki.

A zöldút tervezése során olyan alacsony forgalmú közutakat és kerékpárutakat vontunk be, amelyek összekötik a terület természeti és kulturális értékeit. Emellett a jelenlegi tájhasználati konfliktusok feloldására és a rekreációs igények kielégítésére is javaslatokat tettünk.

Eredmények és megvitatásuk

Elkészítettünk egy, a munkánk alapjául szolgáló érték katasztert, amely a térség összes településének táji értékeit tartalmazza. (a legjelentősebbeket a választott településekről a 2. táblázat mutatja be) Kidolgoztuk a javasolt zöldút nyomvonalát, mely összeköti a térség legjelentősebb attrakcióit. Alternatív útvonalak felvázolásával egyaránt lehetőséget kínálunk rövidebb és hosszabb túrákra.

Az útvonalat úgy alakítottuk ki, hogy a lehető legjobban tárja fel a természeti és a kulturális értékeket a hansági települések összefogásával (2. ábra). Lényegesnek tartjuk a régió nagyobb látogatottságnak örvendő térségei felé kapcsolódási útvonalak biztosítását, összeköttetést Fertőd illetve Mosonmagyaróvár felé.

A zöldút belső gyűrűje a Dél-Hanság és a Tóköz kistelepüléseit köti össze Észak-Hansággal, az útvonal Lébény, Györsövényház, Fehértó, Markotabödöge, Bősárkány, Acsalag, Földsziget (Csorna), Oslit fogja közre és kapcsolja össze a Rábca menti töltes és az alacsonyforgalmú utak segítségével. A belső gyűrűhöz alternatív útvonalként lehet Csornáról indulva csatlakozni. A város a Rábaköz központja, ahol a premontrei rendház épületében rendezett történeti, néprajzi gyűjtemény, a város számára jelentős fejlődési potenciált képező termálfürdő, a kulturális programok (Rábaközi napok, folklór rendezvények) vagy a lovaglás lehetőségei marasztalhatják az érdeklődőket. Innen csendes, alacsonyforgalmú úton indulhatunk Barbacs felé. Fasorokkal, erdősávokkal, kisebb erdőfoltokkal (a Barbacsi erdőt tavasszal lila szőnyegként borítja az odvas keltike tengere) szabdaltszántók mellett haladunk el. A településtől dél-keletre terül el a Fertő-Hanság Nemzeti park részeként a fokozottan védett Barbacsi tó. Barbacs temploma és a körülötte elhelyezkedő temető jó példája, hogyan befolyásolták a táji adottságok (vízenyős területek) a templom megépítését a településszerkezetben: központi elhelyezés helyett, településszélén, a környezetből kiemelkedő, magasabb fekvésű területen épültek (hasonló példák: Györsövényház, Kóny, Maglóca), aminek köszönhetően csodálatos tájkép tárul fel a templomkertből. Népszokások felelevenítése, bemutatása mint a gyékényfonás, kosárfonás jelenthetnek vonzerőt a megmaradt népi építészeti emlékek mellett. Barbacsot elhagyva Maglócán keresztül érünk Bősárkányhoz, amely a belső gyűrű része. Megtekintésre érdeme a XVIII. századi barokk templom. A község felelevenítésre, bemutatásra méltó hagyománya a gyékényezés. Bősárkányról fasorokkal kísért földúton jutunk el Cakóházára, a Tóköz legkisebb településére, vagy kiterőt tehetünk Rábcakapira,

2. táblázat. A tervezett zöldút keleti részletének értékkatasztere
 Table 2. The value cadastre of the eastern section of the planned greenway

	<i>Természeti értékek</i>	<i>Épített értékek</i>	<i>Belterületi zöldfelület-rendszer értékei</i>	<i>Programok</i>
Fehértó	Fehér-tó	<ul style="list-style-type: none"> • R.k. templom, • Mária-oszlop • Népi építészet emlékei 		<ul style="list-style-type: none"> • Ornitológiai tábor
Győrös-vényház	<ul style="list-style-type: none"> • Fehér-tó tanösvény • Rábca • Fennmaradt Árpád-kori csatorna-rendszer 	<ul style="list-style-type: none"> • Temető-kereszt, • Harangláb 	<ul style="list-style-type: none"> • Értékes vadgesztenyefasor • Tó 	<ul style="list-style-type: none"> • Majális, • Kihívások napja, • Búcsú, • Falunap
Lébény	<ul style="list-style-type: none"> • Gyógy- és termálforrások • Forrástavak • Lébény-miklósi-csatorna 	<ul style="list-style-type: none"> • Szent Jakab templom, • Pálos rendház • Evangélikus templom, • Szent Antal kápolna, • Kálvária • R.k. plébániaház, • Római mérföldkő • Szent Flórián emlékmű • Nepomuki Szt. János-szobor, • I. és II. vh. emlékművek • Szt. István szobor, • Szt. Erzsébet szobor • Falumúzeum 		<ul style="list-style-type: none"> • Liszt Ferenc Vegyeskar (nemzetközi hírnév)
Markotabödöge	<ul style="list-style-type: none"> • Markotai-hany, • Bödögei-hany, • Tőzeg és mocsári rétek,nyárfa ligetek, • Keszeg-ér 	<ul style="list-style-type: none"> • R.k. templom, • Kálvária, • kőkereszt • Honfoglalási kopjafa • Népi építészet szép emlékei • temetőkereszt • Szentháromság-szobor • Mária-szobor „Pieta” • Millenniumi emlékkereszt 	<ul style="list-style-type: none"> • „Markotai liget” 	<ul style="list-style-type: none"> • Apák napja • „A Tököz-Rábaköz Ízei „szabadtéri sütő-főző verseny • Uborkaparti • Búcsú
Tárnokréti	<ul style="list-style-type: none"> • Rábca • Termálvíz • Árpád-kori csatorna-rendszer maradvány 	<ul style="list-style-type: none"> • Evangélikus templom 		<ul style="list-style-type: none"> • Tüzoltó-verseny • Falunap • Tóparti Parti • Nyugdíjas találkozó • Búcsú • Mikulás-bál, • Locsoló-bál

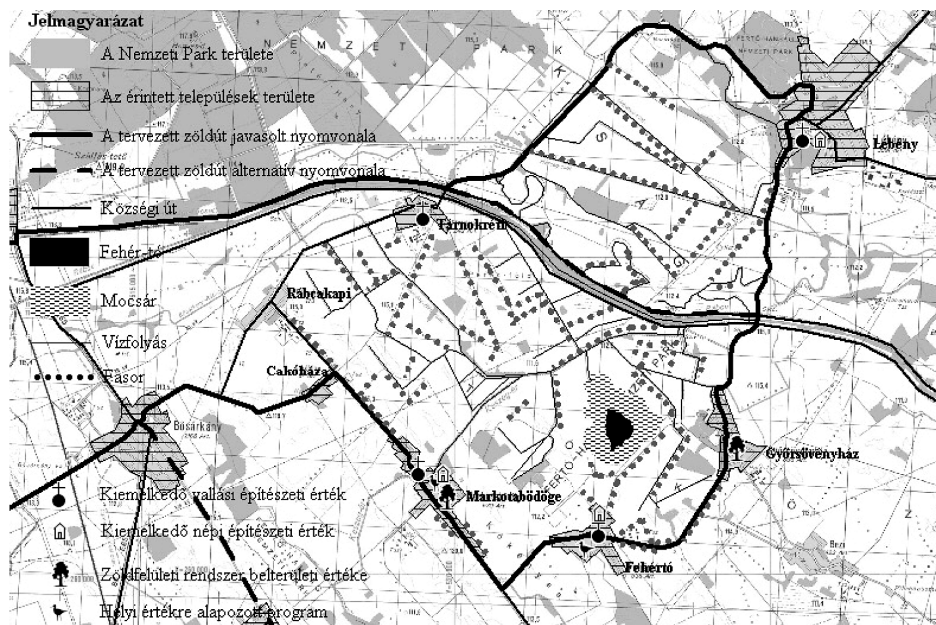
ahol jellegzetes XVIII. században épült tóközi lakóház-múzeum tekinthető meg. Ebben a térségben javasoltuk többek között mezővédő erdősávok telepítését. Markotabödöge külterülete a nemzeti park közelsége révén gazdag természeti értékekben: markotai-, bödögei-hany, tőzeg és mocsárrétek, nyárfa ligetek. A településen átfolyó Keszeg-ér valaha szebb napokat is látott, fontos lenne a patak rendezése, ökológiai szempontból értékes vegetációs sáv telepítése. Fehértón nagyon szép régi, jó állapotú parasztházakat látunk. A település belterülete közvetlenül határos a Fertő-Hanság Nemzeti Park védett területével és az útról letérve érdemes a Tó úton elindulva betekintést nyerni a csodaszép fás legelők, láprétek világába. A megfigyelőtornyból gazdag madárvilág tárul az érdeklődők szeme elé. Fehértón csaknem három évtizede rendeznek a madárvilág megismerésére ornitológiai táborot. Árnas úton fás legelőkkel, erdősávokkal szántókkal fedett változatos alföldi területen haladhatunk Györsövényház felé, illetve ha megengedik az időjárási viszonyok Fehértóról a Tó úton elindulva földúton a nemzeti park határán fás legelők és a tavat övező nádas területek közelében, az Árpád-kori csatornarendszer rekonstrukció területe mellett nagyon hangulatos tájrészleten keresztül haladva érünk át a szomszédos településre. Fontos volna a Hanság tájalakulás történetének bemutatása, ami nemcsak a látogatókat vonzaná, hanem a helyi lakosság identitásának erősítését is szolgálná. Erre a legalkalmasabb helyszín Györsövényház, ahol még láthatók a folyószabályozás és a középkori csatorna- rendszer maradványai (3. ábra).

3. ábra A tájalakulás-történet lenyomatai, www.maps.google.com
 (a folyószabályozás és a középkori csatorna-rendszer maradványai)
 Figure 3. Footprints of landscape transformation, www.maps.google.com
 (remnants of river-regulation and medieval canal system)

A település további érdekes színfoltját jelentik az erődzerű templom, a horgásztó és az értékes vadgesztenyefasor. A zöldút belső körének legnyugatibb települése Lébény, amelynek kiemelkedő jelentőségű műemléke a Szent Jakab Árpád-kori templom, még

kiszáradt értékei a gyógy-és termálforrások, a Forrás-tavak. Lébényről a védett Tölgyerdő, a Forrás-tavak mellett elhaladva a nemzeti park védett területére érnek a zöldúton haladók. Vízfolyásokkal és az azokat kísérő növényzettel, fás legelőkkel, kaszált rétekkel, erdőfoltokkal tarkított tájon haladunk keresztül (4. ábra). Tárnokrétinél a zöldút maga mögött hagyja az urbanizált világot a művelt vidéket, a Rábca töltésén haladva megcélazzuk a Hanság legvédettebb térségeit. Ez a szakasz tényleg a természet szerelmeinek ajánlható, rétek, holtágak, erdők varázslatos világán visz keresztül a Rábca majd a Hanság-főcsatorna.

4. ábra A tervezett zöldút keleti részlete és a nyomvonalat megalapozó táji értékek
 Figure 4. The eastern section of the planned greenway and the values of the area that gives the background to it

Bősárkányhoz tartozó Hanságliget térségében került sor az első nagy jelentőségű élőhely-rehabilitációra, amely a Rábca töltésén, a Szávizi vízcentrum mellett elhaladva érhető el. Meg kell oldani a zöldútról a vissza-árasztás térségének biztonságos megközelíthetőségét egy körülbelül másfél kilométeres kerékpárút megépítésével a bekötőútig. (A 86-os út nagy forgalma nem teszi lehetővé az azon történő kerékpáros vagy gyalogos közlekedést.) A Nyirkai-Hany élőhely-rekonstrukcióra 2001-ben került sor, melynek során 400 ha került elárasztásra. A terület kiválasztását az indokolta, hogy meglehetősen későn történt meg a lecsapolása, és azóta extenzív művelés alatt állt, ökológiai szempontból jelentős élőhely ezen a területen nem alakult ki. A terület mély fekvése miatt, az év során többször is víz alá került. Az elárasztás után számos madárfaj tért vissza a területre. Fából készült kilátóhelyről kísérhetjük figyelemmel a gazdag madárvilágot és csodálhatjuk meg a víz- és nádfelületek szépségét. Nyáron a Szávizi vízcentrumban nyerhetnek a kirándulók felüdülést.

A Rábca töltését elhagyva a Hansági-főcsatorna jobb parti töltésén haladunk. Döntően nyárültetvények mellett, vízzel borított talajú erdőkön keresztül halad az utunk. Annak ellenére, hogy a Hanság mocsárvilág, a rendszerváltás előtti erdőtelepítéseket a hatályos erdőtörvény miatt nem lehet kivágni, hiába pusztul az erdő a leginkább vízzel borított térségekben. A telepített nyárasok ellenére is különleges hangulatú, a buja nádassal keveredő aljnövényzet miatt vad, embernélküli a vidék. A főcsatornától távolodva a Csornai-hanyon keresztül haladva láthatjuk a híres lábas égert (a lecsapolások következménye, hogy a tőzeg alól eltűnt a víz, az úszólápok megfeneklettek, a hatalmas égererdőségekben a talaj 1–2 métert süllyedt és napvilágra kerültek az égerfák sátorserű támasztópillérei), majd megérkezünk az Eszterházy-Madárvártához, ahol a Hanság élővilágáról kiállítás tekinthető meg (a kiállítás felújításra kerül a jövőben). Innen indul a Hanság legszebb tanösvénye: a Hany Istók-tanösvény, amely a lápvilág hajdan ezernyi tavából megmaradt Király-tóhoz visz, ahol a népmondák szerint megtalálták a híres lápi embert, Hany Istókot. A tanösvény feltárja számunkra a fokozottan védett Csíkos Égererdő, majd az erősen előregedett állományú Király-égeres vadregényes világát. A továbbiakban is a Hanság égererdein, láprétegen keresztül, csatornák hálózatában vezet a kavicsos út (5. ábra), majd délre kanyarodva, a Kistrépcen töltésén kiérünk a Kapuvárra vezető aszfaltútra. A belső gyűrűt Öntésmajor, Osló, Földsziget és Acsalag (örömmel figyelhetjük a számtalan golyafészket és ha szerencsénk van lakóit) csendes falvain keresztül zárhatjuk. Öntésmajor ad otthont a Hanság állatvilágát bemutató kiállításnak. Osló térségében található a tervezett nagy élőhely-rehabilitációs terület, amelyet a sikeres Nyirkai-hanyi rehabilitáció nyomán tervez a nemzeti park megvalósítani. A zöldutat elhagyhatjuk Kapuvár illetve a Fertő-tó térségének irányában illetve Földszigettől földúton rétekkel, szántókkal erdős sávokkal gazdag tájrészleten áthaladva Farád felé. A Hanság központjának tekinthető Kapuvár, ahol megtekinthetjük Kapu várát vagy megpihenhetünk a termálfürdőben illetve kipróbálhatjuk a helyi gasztronómiai különlegességeket.

Ahhoz, hogy egy zöldút rendszer kialakulhasson, jelentős összefogásra van szükség a térségben, a több helyen elindult kezdeményezések (lovass turizmus, kerékpáros turizmus, tematikus fesztiválok összehangolása), illetve a térségben még élő, de lassan eltűnő hagyományok, mesterségek, népszokások megőrzésére „attrakcióvá” fejlesztésére. A természeti értékek önmagukban nem szolgálhatnak a zöldút alapjául, hiszen a térségben nagyon nagy arányban vannak a fokozottan védett területek, így csak a kulturális vonzerők tudják érdemben differenciálni a településeket, amelyek azonban jelenlegi formájukban még nem rendelkeznek regionális mértékű turisztikai vonzerővel.

Az útvonal javaslat kidolgozása során több helyen tájépitészeti és vidékfejlesztési javaslatokat tettünk a környezet minőségének javítására. Jelen tanulmányban ennek csak főbb elemeit ismertetjük.

A terület geológiai adottságai következtében sokáig intenzív kavicsbányászat folyt a térségben, ami után számos bányató maradt vissza. Az érintett kistérségek más programjaival összhangban, ezeknek az állóvizeknek a komplex rehabilitációja javasolt. Az egykori bányatavak — amelyek közül több tó halastóként működik — fejlesztése, rendezése (megfelelő növényalkalmazás, stégek, gyalogos ösvények, esetenként fürdőhelyek kialakítása) elengedhetetlen feladat.

A természeti értékek gazdagsága ellenére csupán egy tanösvény van a térségben. A terület identitásának és az idegenforgalom erősítése érdekében elengedhetetlen új tanösvények kialakítása, mint például a Györsövényházán tervezett Kócsag tanösvény.

5. ábra A Hanság csak kerékpárral megismerhető világa

Figure 5. The world of the Hanság which can be explored just by bicycle

Az egykori vizes élőhelyek újjáélesztése meghatározza a térség jövőképét. Ennek a célnak a megvalósítása során mérföldkövet jelentett a Bősárkány közelében lévő Nyirkai-Hany 2001-ben történt rehabilitációja, melynek során 400 ha került elárasztásra. A projekt sikere arra ösztönözte az illetékes Nemzeti Park Igazgatóságot, hogy egy újabb élőhely rehabilitációs programot valósítson meg, amelynek keretében az 1322 ha-os Oslí-Hany kerül elárasztásra (www.ferto-hansag.hu). A Nyirkai-Hany élőhely rehabilitációja a Holland Mezőgazdasági Minisztérium anyagi támogatásával jöhetett létre, az új projekt pedig az Európai Unió hozzájárulásával valósul meg. Az elárasztott terület szabadon látogatható lesz, bár egyszerre csak korlátozott számban fogadhatja majd a pihenni vágyókat. Nagyon fontosnak tartjuk hogy az új élőhelyeknek legalább egy része látogatható legyen, az információkat pedig táblák és tanösvények segítségével osszák meg a turistákkal és a helyi lakosokkal.

A Hanság és a Rábaköz még mindig értékes képzőművészeti hagyományokkal rendelkezik (fafaragók, fazekasok, keramikusok, cipészek, kékfestők), amelyek megőrzése és bemutatása szintén a falusi turizmus javát szolgálja.

Munkánk során feltártuk a hagyományos, karakteres tájjelemek iránti igényt. A tervezett zöldút kapcsán javaslatokat tettünk a hagyományos tájjelemek kiemelésére, felélesztésére. A felmérésünk azt mutatta, hogy nagy igény mutatkozik a lakosság részéről új, szabadidős tevékenységekre alkalmas helyek kialakítására, mint például a Vilmos-park fejlesztése Csornán.

A közutak és a csatornák menti növénytelepítéssel a táj mozaikosabbá válásához akarunk hozzájárulni, mint ahogy korábban is erdősávok és fasorok választották el a szántókat és a legelőket.

A települések, a Nemzeti Park és a civil szervezetek együttműködésének erősítése az életminőség javulását eredményezheti a térségben. Az egykori élőhelyek rehabilitációja és a térség tájalakulás-történetének, valamint jelenlegi táji értékeinek bemutatása mind hozzákapcsolható az általunk javasolt zöldút kialakításához. A zöldút keretbe foglalhatja a különböző fejlesztéseket, hozzájárulhat az ökoturizmus fejlesztéséhez, és a helyi identitástudat erősítéséhez.

Irodalom

- BÁRCZINÉ KAPOVITS J., CSEMEZ A., SALLAY Á., 2009: Tájépítészeti kutatási feladatok a magyarországi zöldutak fejlesztésénél. *Tájökológiai Lapok* 7 : 465-471
- A Fertő-Hanság Nemzeti Park hatéves fejlesztési terve 2009-2014, Sarród, 2008, www.fert-hansag.hu
- SALLAY Á. ÉS BÁRCZINÉ KAPOVITS J.: Zöldúttervezés, Ormos Imre Tudományos ülészak, LOV 2009, 4D Könyvek, BCE Tájépítészeti Kar, Budapest 2010.
- JULIUS GY. FABOS, 1995: Introduction and overview: the greenway movement, uses and potentials of greenways. *Landscape and Urban Planning* 33 (1995) 1–13
- IHRIG D. 1973: A magyar vízszabályozás története, Országos Vízügyi Hivatal, Budapest
- FILEPNÉ KOVÁCS K., 2009: Social expectations and means of landscape planning in rural development setting example the area of Hanság-Rábaköz, XV. Nemzetközi Környezetvédelmi és Vidékfejlesztési Diák-konferencia
- KSH, 2007: Nyugat-Dunántúl. A kistérségek társadalmi-gazdasági helyzete
- Regulation (EC) No 1655/2000 of the European Parliament and of the Council of 17 July 2000 concerning the Financial Instrument for the Environment (LIFE)
- TIMMAFFY 1989: A Rábaköz gazdaságtörténete. *A Rábaköz térszerkezete* – Rechnitzer J. (szerk). pp. 27–40, Csorna-Kapuvár
- Scott Shafer, Bong Koo Lee, Shawn Turner, 2000: A tale of three greenway trails: user perceptions related to quality of life. *Landscape and Urban Planning*, Volume 49, Issues 3-4, pp. 163–178
- TUBA L. (főszerk.) 1998: Győr-Moson-Sopron Megye Kézikönyve, Ceba Kiadó, Hatvan
- ZÓLYOMI B., 1931: A kultúra hatása a vegetációra a Hanság medencéjében, A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság II. (Orvos-Természettudományi) Osztályának Munkái I., Tisza István Tudományegyetemi Nyomda, Debrecen
- WWW.FERTO-HANSAG.HU, A Fertő-Hanság Nemzeti Park Igazgatóság Hatéves Fejlesztési Terve (2009–2014)
- WWW.ZOLDUTAK.HU, Central European Greenways Kritériumrendszer

REVIVING OF NATURAL NETWORKS IN HUNGARY

K. FILEPNÉ KOVÁCS, A. EGYED

Corvinus University of Budapest, Department of Landscape Planning and Regional Development
1118 Budapest, Villányi út 29-43. e-mail: krisztina.kovacs@uni-corvinus.hu

Keywords: landscape rehabilitation, greenway, Hanság

In the area of Hanság due to the intensive drainage works of the last hundred years the enchanted aquatic world and marshland almost disappeared. The habitat restoration works of the last years and the future plans of the National Park and co-operation of local stakeholders can contribute to the revival of the formal biodiversity and enhancement of ecotourism potential of the backward region.

The region of Hanság is characterized mostly by rural areas encompassing micro-villages. The Hanság is situated in the Small-Plain in Western-Hungary, between the great centers of County Győr-Moson-Sopron. The lack of a real centre determines the position of the region. Due to the increasing regulation works the marshlands were drained, almost completely disappeared the former wetlands, the enchanting aquatic world. The remained awash meadows, wetlands, forests of Hanság, are protected as part of The Fertő-Hanság National Park. Due to the latest habitat rehabilitation programs in the Hanság nowadays we can find again open water surfaces, for this is a wonderful example the Nyirkai-Hany. About 400 ha area of Nyirkai Hany–Keleti Mór grasslands were flooded in 2001. Due to the good experiences the National Park Directorate elaborated a new rehabilitation program of a greater scale to flood 1322 ha in Oslí-Hany. The stakeholders of Hanság still has not recognized the potentials of landscape resources which was also hindered by the nowadays changing closed attitude of the National Park Fertő-Hanság. According to former social survey, it became clear that it is important to use the means of landscape architecture as well for broadening the possibilities of recreation and raise attention of local people on the landscape values.

We examined the landscape history, the changing land use system and the existing landscape values of the area. On the basis of the analysis of existing low traffic road system which are most suitable for cycling and the landscape conditions and values we elaborated a greenway system in the area while using the means of landscape planning to enhance the traditional characteristic landscape elements as forest belts, woods and characteristic vegetation along the water-courses, meadows.

In the last years there is a greater attention and interest from the side of the inhabitants in the direction of natural resources, protected areas. In the case of Hanság the Directorate of National Park Fertő-Hanság has an outstanding role. The growing dynamics of co-operation among settlements and the National Park and other stakeholders of the region can result in enhancement of competitiveness and life quality. The revival of the former habitats and exhibitions of landscape history and the promotion of landscape values through their connection in the frame of greenways leading through characteristic landscape elements will contribute the development of tourism (mostly ecotourism) potential of the region and promote local identity.

